

Archief Sjoerd Braaksma

De Kemphaan en de Ooievaar toen en nu

NWA - Natuurwetenschappelijk Archief

Dossier: *Avipnpu* SBB

Pagina's:

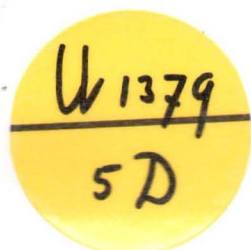
Bijlagen: Jaar: *84046*

Auteur:

Corp.Auteur:

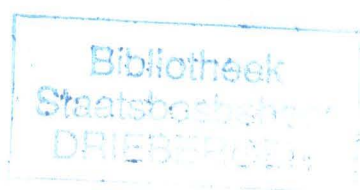

Jeroen Smal

Archief Sjoerd Braaksma

De Kemphaan en de Ooievaar toen en nu

Geschreven door Jeroen Smal
Voor SOVON Vogelonderzoek Nederland
April 2004

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	1
Samenvatting	2
Inleiding	3
Werkwijze	4
De Kemphaan	5
De Ooievaar	6
Toelichting op de Kaarten	7
Heden en Verleden	8
De Kemphaan	8
<i>Verspreiding</i>	8
<i>Bedreigingen en Maatregelen</i>	9
De Ooievaar	11
<i>Verspreiding</i>	11
<i>Bedreigingen en Maatregelen</i>	12
Betrouwbaarheid gegevens	14
Conclusie	15
Bronvermelding	16

Samenvatting

Het archief van Sjoerd Braaksma is een belangrijke bron van informatie over broedvogels in de periode 1940-1960. Uit dit archief worden de Kemphaan en de Ooievaar behandeld in dit verslag.

De Kemphaan is een vogel van natte en drassige graslanden, vroeger was de kemphaan zeer algemeen hij kwam vooral voor in Friesland, Waterland, Noord-west Overijssel en de zuidelijke IJsselmeerkust. Tegenwoordig zit de Kemphaan nog steeds op deze plaatsen maar in een veel lager aantal. Dit is vooral te wijten aan het verdwijnen van de geschikte biotoop: door de verlaging van de grondwaterstand voor de landbouw zijn veel Kemphaan gebieden verdwenen, Tevens is de vroege grasgroei een probleem. Als het gras te hoog is kan de Kemphaan geen nest bouwen. Dit kan worden voorkomen door vanaf begin april de waterstand hoog te houden en eventueel brak water omhoog te pompen, zodat er meer voedsel is en het gras minder snel groeit. Ook extensieve beweiding met een lage vee-dichtheid is een mogelijkheid, hierbij gaat de voorkeur uit naar runderen. Verder moeten de gebieden waar nu de Kemphaan broedt beschermd en behouden blijven. Want het gebeurt vaak genoeg dat het beheer plotseling veranderd, wat meestal resulteert in de verdwijning van de Kemphaan.

De Ooievaar geeft de voorkeur aan weilanden in de buurt van boerderijen of andere woningen, in de omgeving moeten vochtige graslanden of uiterwaarden zijn om te foerageren. De Ooievaar heeft door de jaren heen een flinke stijging gemaakt. Waar er begin jaren 60 nog enkele 10-tallen paren waren zitten er nu weer bijna 400 paar in ons land. Dit is vooral te danken aan het Ooievaars opvangcentrum "het Liesveld" en de bijbehorende buitenstations. Vogelbescherming Nederland is hiermee in 1969 gestart en het is een groot succes. De Ooievaar zelf heeft weinig natuurlijke vijanden, een grotere bedreiging vormt de mens zelf. Tijdens de trek vallen Ooievaars ten prooi aan jagers/stroppers of worden geëlectrocuteerd op hoog/middel-spanningsmasten. Aan de bejaging valt weinig te doen, in de landen waar dit gebeurt is het legaal, het enige wat men kan doen is het geven van voorlichting zodat de mensen misschien het belang van de vogels inzien. De masten kunnen worden geconstrueerd als vogelvriendelijke rustplaatsen. De meeste gegevens die zijn gebruikt voor het verslag zijn betrouwbaar. Alleen bij de gegevens uit het archief van S. Braaksma moet men in gedachten houden dat het aantal waarnemers vroeger veel minder was. Hierdoor kunnen de vermelde aantallen enigszins lager zijn dan er in het gebied eigenlijk voorkomt.

Inleiding

De laatste jaren is er toenemende belangstelling voor de historische verspreiding en voorkomen van broedvogels in Nederland. Voor bijvoorbeeld de Natuurbalans (RIVM/Natuurplanbureau) vormt de periode rond 1950 een belangrijke referentie-periode voor de huidige broedvogelverspreiding. Het archief van Sjoerd Braaksma vormt een van de belangrijkste bronnen over het voorkomen van broedvogels in Nederland in de periode 1940-1960.

Naar aanleiding van mijn stage bij SOVON in de periode 19-januari tot 16-april 2004 schrijf ik dit vaktechnisch verslag. Voor SOVON heb ik het archief van de Heer S. Braaksma verwerkt en in de computer ingevoerd. De hieruit verkregen data kan later worden gebruikt bij verschillende projecten waar ze bijvoorbeeld referentiemateriaal nodig hebben voor een bepaald gebied.

In dit vaktechnisch verslag ga ik de verkregen data van enkele vogels analyseren met behulp van Gis en Excel. Deze gegevens ga ik vergelijken met onder andere de gegevens uit de laatste Broedvogelatlas. Hierdoor kan ik bepalen wat er met deze vogel door de jaren heen is gebeurd en beredeneren hoe dit is gebeurd.

Ik heb voor het vaktechnisch verslag gekozen voor de volgende twee soorten, de Kempphaan en de Ooievaar. Ik heb voor de Kempphaan gekozen omdat tijdens het invoeren al duidelijk werd dat deze soort in het verleden zeer algemeen was, terwijl de Kempphaan nu zeldzaam is. In deze tussenliggende periode moet dus iets gebeurd zijn waardoor het aantal Kempphanen zo drastisch is verminderd. Hierbij geef ik antwoord op de volgende vragen: Waarom is het aantal Kempphanen zo sterk gedaald? En wat kan er gedaan worden om de Kempphaan weer terug te halen richting zijn oorspronkelijke aantal? Ik heb hierbij de Ooievaar gekozen omdat het bij deze vogel precies andersom gaat. De Ooievaar was in de periode 1946-1960 een schaarse broedvogel terwijl hij nu plaatselijk algemeen is. Hierbij geef ik antwoord op de volgende vraag: Waardoor is het aantal Ooievaars de afgelopen jaren zo sterk toegenomen? Om deze antwoorden te vinden zal ik voornamelijk een literatuurstudie doen.

Werkwijze

Als eerste moest het archief van S. Braaksma worden omgezet naar een database. Dit werd gedaan met behulp van het programma Paradox. De kaartjes waren meestal moeilijk leesbaar en in oud Nederlands geschreven. Hierdoor moest er vaak gewerkt worden met oude kaarten of tijdschriften. De oudste gegevens dateerden nog uit 1908, deze waren dan ook moeilijk leesbaar. Soms moest er iemand bij worden gehaald die verstand had van de schrijfstijl van de heer Braaksma. Ook kwamen er vaak plaatsnamen in voor die tegenwoordig niet meer bestaan. Enkele voorbeelden zijn de Sloedam tussen Walcheren en het vaste land. Deze is gevonden met behulp van oude Duitse kaarten waar de legerstellingen opstonden. Of Akkerwoude in Friesland wat tegenwoordig Damwoude heet.

Toen alles in de database stond werd deze gecontroleerd op fouten en trekvogels. Hieruit kwam te voorschijn dat een deel van de atlasblokken ontbrak. Deze zijn toen aangevuld. Nadat dit was gebeurd kon de database worden geëxporteerd naar GIS. Hier werden de kaarten gemaakt die nodig waren voor de analyse. Nadat de kaarten klaar waren kon er begonnen worden aan het rapport.

De Kempphaan

Algemene Informatie:

Mannetjes Kempphanen zien er in de lente opvallend uit, en de vrouwtjes zijn zomers duidelijk gevlekt, 's winters springen ze nauwelijks in het oog.

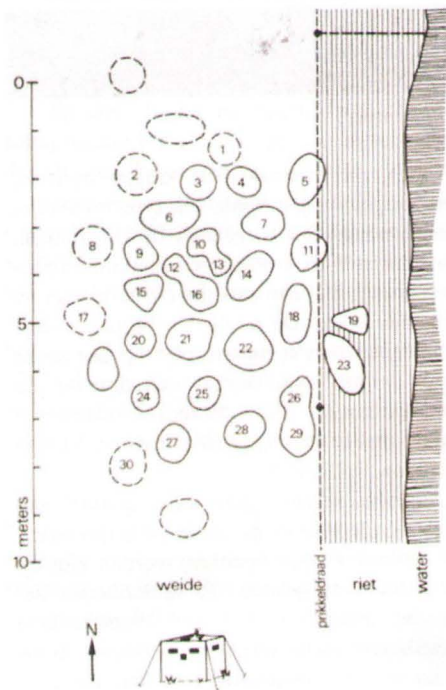
Geluid: Zwijgzaam; soms een laag, grommend *wek*.

Nest: Met gras gevoerd kuiltje, goed verborgen tussen dichte begroeiing aan de rand van moeras; gem. 4 eieren; 1 legsel; april-juni

Voedsel: Zoekt in zachte modder naar wormen, insecten en zaden. (Bron: Vogels van Europa, 2003)

De Kempphaan, of beter kempfen, is lange tijd een gewone broedvogel geweest van graslanden, vochtige heide en duingraslanden. Met name in de tweede helft van de eeuw is het aantal broedende kemphebben in Nederland in een vrije val geraakt: Van 6000 broedgevallen in 1954 via 1500 midden jaren zeventig tot hooguit 400-800 begin jaren negentig in 1998-2000 slechts 100-140 broedgevallen. Het gros van de Nederlandse kemphebben broedt in graslandreservaten in Friesland, Groningen en Noord-Holland. De Kempphaan is als het gaat om het vaststellen van broedparen een lastig geval.

De Kempphaan wordt in de meeste gevallen gezien op zogenaamde kampplaatsen, Een kampplaats is een weiland wat door kemphebben wordt gebruikt voor balts en onderlinge gevechten, op deze kampplaatsen zijn bijna alle mannetjes uit de omgeving te vinden. Hieronder staat een voorbeeld van een kampplaats (Bron: Levende Natuur 78 blz. 18)

In deze figuur is een plattegrond te zien van een grote kampplaats (ook wel arena of lek genoemd) te zien. De nummers (1 t/m30) zijn de honkmannetjes, dit zijn mannetjes met overwegend donkerkleurige kragen en hebben een vaste plaats (van ong. 1m²) in de arena, de honkmannetjes tolereren nooit de aanwezigheid van een ander honkmannetje op hun honk. De kale plekken (honken) zijn met vaste lijnen getekend, platgetrapte stukken gras zijn met stippellijnen aangegeven. Verder zijn er nog twee andere soorten mannetjes, satellietmannetjes en randmannetjes. Satellietmannetjes hebben overwegend een lichte of zelfs witte kraag, deze mannetjes worden door de honkmannetjes op de honken getolereerd. Het bezoek van deze mannetjes is meestal van korte duur en vindt meestal plaats samen met het bezoek van de hennen.

De heer Hogan-Warburg heeft 2 mogelijke verklaringen voor het accepteren van de

satellietmannetjes door de honkmannetjes:

1. De aanwezigheid van satellietmannetjes vergroot de kans op copulatie op kleine arena's.
2. De satellietmannetjes bevorderen het stichten van nieuwe arena's en bevorderen het in stand houden van verschillende arena's in een gebied.

De randmannetjes die ook donkere kragen bezitten worden niet getolereerd, ook hun bezoek is meestal van korte duur, soms slaagt een randmannetje er echter in om een honk te stichten of er een over te nemen waardoor het dus een honkmannetje wordt. Hieruit is dus af te lijden dat mannetjes vaker worden gezien dan vrouwtjes. De meest nauwkeurige manier die wordt gebruikt om het aantal paartjes te schatten is door het aantal mannetjes op een kampplaats te tellen.

De Ooievaar

Algemene informatie:

De Ooievaar komt meestal voor nabij boerderijen met weilanden en heeft natte weilanden en uiterwaarden nodig als foerageertrein. De Ooievaar is een van de grootste en opvallendst getekende vogel in Europa, hoewel hij nog veel voorkomt neemt zijn aantal sterk af door de toename van de intensieve landbouw en vervuiling/ verdwijning van wetlands.

Geluid: Kleppert op nest luid met snavel.

Nest: Groot nest van takken op een paal, toren of dak, of in een boom; gem. 2-4 eieren; 1 legsel; april-juni

Voedsel: Allerlei waterinsecten, kleine knaagdieren, amfibieën en kleine vissen. (Bron: Vogels van Europa, 2003)

De Ooievaar is eigenlijk qua groei tegenovergesteld aan de Kempphaan, waar de Kempphaan vroeger zeer algemeen was is deze nu bijna verdwenen, de Ooievaar is daarin tegen van zijn val bekomen.

Volgens de eerste telling in ons land (in 1910, toentertijd een unicum) waren er zo'n 500 bewoonde ooievaarsnesten. Reeds toen werd al gesproken van een afname, die zich nadien heeft doorgezet. Begin jaren zestig broedden nog enkele tientallen paren in ons land, in de jaren zeventig slonk het broedbestand tot minder dan tien paren en in 1991 werd voor het eerst geen enkel 'wild' broedpaar in ons land vastgesteld.

Voor Vogelbescherming Nederland was deze enorme afname de reden in 1969 een reddingsprogramma te starten om de Ooievaar weer terug te brengen in ons land.

Nestenbouwers aan het werk. Het oude nest wordt op een nieuwe paal bevestigd. Op het land van de heer H. Last te Grafhorst, midden maart 1976.

In dat jaar werd ooievaarsdorp 'Het Liesveld' opgericht. Hier worden ooievaars in gevangenschap gehouden. Succesvolle broedparen worden uitgezet in één van de twaalf buitenstations, en de jongen die ze daar krijgen worden volledig in vrijheid gelaten. Het uiteindelijke doel hiervan is het vormen van een zich in Nederland thuisvoelende populatie met alle kenmerken van de wilde soort. Inmiddels heeft dit herintroductieprogramma vruchten afgeworpen en zijn er 220 vrij vliegende

ooievaarsparen, die in 1994 tezamen 310 jongen voortbrachten. Tegenwoordig broeden er in Nederland weer ongeveer 400 paren.

Toelichting op de Kaarten

In de bijlagen zitten onder andere de verspreidingskaarten voor de Kemphaan en de Ooievaar in de periode 1940-1960, van beide soorten zijn 3 kaarten gemaakt (zie bijlage 1), een over de hele periode en twee over subperiodes (1946-1952 en 1953-1960). Op deze kaarten staan per atlasblok respectievelijk het aantal broedparen Kemphanen en Ooievaars. Bij de kaarten horen echter een paar kanttekeningen.

De Kemphaan

Zoals eerder gezegd is de Kemphaan een speciaal geval, Er bestaan voor deze soort eigenlijk drie verschillende waarnemingen.

- Doortrekkers, dit zijn grote groepen kemphanen deze vindt je vooral in de periode juli-september en januari-april.
- Kampplaatsen, dit zijn meestal grote groepen mannetjes op een plek
- Losse waarnemingen, dit zijn bijvoorbeeld vrouwtjes op nest, losse nesten of foeragerende vogels.

Voordat de kaart voor deze vogels gemaakt kon worden moesten eerst de waarnemingen van trekvogels uit het bestand worden verwijderd. Deze aantallen lopen soms tot in de 400 exemplaren. Deze waarnemingen zijn niet op de kaart te zien omdat dit het beeld scherp kan beïnvloeden. Hierna wordt gekeken naar de waarnemingen die betrekking hebben op kampplaatsen. Hier wordt gekeken naar het hoogste aantal, meestal zijn dit het aantal mannetjes maar in sommige gevallen het aantal vrouwtjes, wat wordt gerekend als het aantal paren voor de desbetreffende locatie. Hierdoor verschilt het aantal waarnemingen nogal van het aantal paren. Bij de losse waarnemingen wordt naar de broedcode gekeken deze varieert van 0-16 (zie bijlage 2), in het geval van nesten of territoriaal gedrag wordt het meegenomen in de analyse, in het geval van enkele exemplaren wordt gekeken naar het aantal en de eventuele opmerkingen van de waarnemer hieruit wordt bepaald of deze waarneming meegaat in de analyse of niet.

Verder moet in acht worden genomen dat er tegenwoordig meer waarnemers zijn voor een gebied en het gebied dus nauwkeuriger kan worden onderzocht. Daarom moeten voor een reëel beeld de twee subkaarten eigenlijk worden samengevoegd. Dit is gedaan in de kaarten over de gehele periode

De Ooievaar

Vergeleken met de Kemphaan is de Ooievaar een stuk eenvoudiger, bijna geen doortrekkers of andere vreemde waarnemingen bij deze slechts 2 soorten waarnemingen.

- Broedgevallen, nesten of ouders met vliegvlugge jongen.
- Zwervende en trekkende exemplaren, dit zijn meestal 1 of enkele exemplaren foeragerend of overvliegend, deze waarnemingen zijn meestal eenmalig.

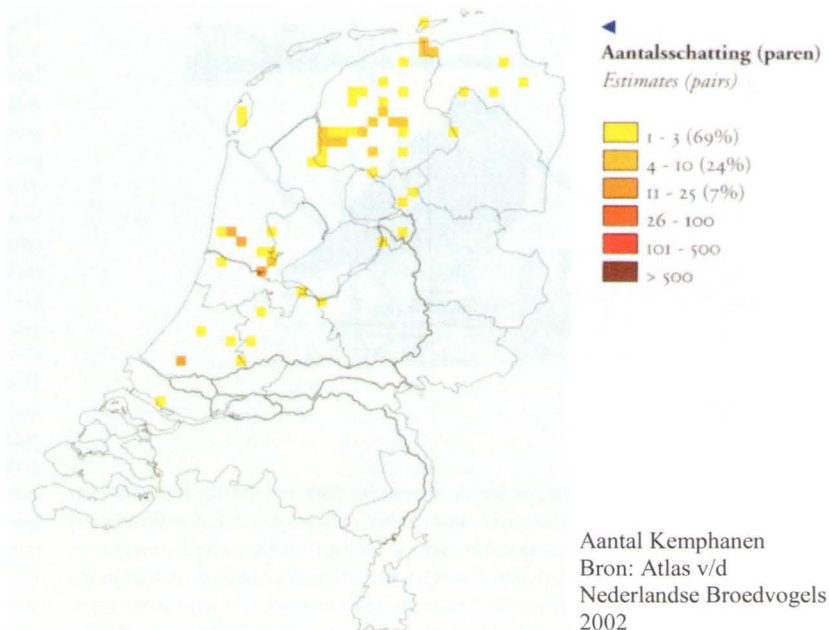
Over het algemeen zijn de broedgevallen in de meerderheid, de punten op de kaarten zijn ook allen broedgevallen of broedparen, losse waarnemingen waren er bijna niet bij. In het archief van S. Braaksma zaten voor de Ooievaar veel aantallen voor grote gebieden soms zelfs een indicatie voor een hele provincie. Om een verkeerd beeld te voorkomen zijn deze waarnemingen niet op de kaarten afgebeeld, ze staan echter nog wel in de database zodat ze later voor andere doeleinden kunnen worden gebruikt. Ook hier geldt weer dat er minder waarnemers waren, en voor een reëel beeld moeten de beide subkaarten wederom worden samengevoegd tot een kaart voor de gehele periode.

Heden en Verleden

De Kemphaan

Verspreiding

Uit de vergelijking van de aantallen Kemphanen uit het verleden met het huidige aantal vallen er meteen dingen op. Zoals te zien is op onderstaande kaart zijn de aantallen drastisch afgenomen. Dit is ook goed te merken uit het volgende citaat "*Binnen een kring met een straal van een uur gaans rondom de woonplaats van een goed waarnemer, overal wel Kemphaantjes te vinden zijn*" (Dhr. Thijsse, 1923). Deze uitlating zal wel niet letterlijk bedoeld zijn (bijv. Zuid-Limburg) maar geeft wel goed aan hoe algemeen de Kemphaan toendertijd was. De Kemphaan blijft echter wel op vaste locaties deze zijn Friesland, Waterland, Noordwest Overijssel en langs de zuidelijke kust van het IJsselmeer. Deze aantallen zijn echter niet hoog en variëren van enkele paren tot maximaal groepen van 15 a 25 paren.

Als er gekeken wordt naar de 4 biotooptypen die S. Braaksma in zijn rapport uit 1954 kenschetst als kenmerkend voor de kemphaan (vochtige duinpannen, buitendijkse gronden, vochtige heiden en vochtige graslanden) valt het volgende op. De vochtige duinpannen leveren zeer weinig broedsels op, de hoogste aantallen kwamen voor op Schiermonnikoog en het voormalige natuurgebied de Beer. Op de buitendijkse gronden is plaatselijk nog een flinke populatie te vinden. In de vochtige heideterreinen worden slechts sporadisch Kemphanen waargenomen terwijl het aantal meldingen van vochtige graslanden er al op wees dat de soort hier sterk achteruit is gegaan. Met voorbehoud schat Braaksma het aantal broedende vogels op 6000 waarvan ruim 87% op vochtige graslanden. In het bestand staan in totaal 2739 broedparen. Dit geeft aan dat het bestand dus nog niet compleet is. Dit komt waarschijnlijk door het aantal waarnemers. Meer is hierover te vinden in de Discussie.

Bedreigingen en Maatregelen

De teruggang van de Kemphaan kan aan meerdere dingen geweten worden, het grootste probleem is toch wel de verdwijning van de geschikte biotoop (vochtige en drassige terreinen). Deze biotoop wordt het meest aangetast door de verlaging van de grondwaterstand. Enkele goede voorbeelden hiervan zijn de Beerse-overlaat, nadat deze werd gedicht is de soort hier verdwenen, en de polder tussen Asperen en Herwijnen en de Bethunepolder waar de Kemphaan gedurende de inundatieperiode plotseling in vrij groot aantal verscheen.

Een ander probleem is de grasgroei, deze komt simpelweg te vroeg op gang. Dit komt ten eerste door een te lage grondwaterstand in het voorjaar. Dit wordt gedaan om de grasgroei te bevorderen en de boer kan hierdoor eerder met machines het land op. Maar dit is juist zeer slecht voor de Kemphaan. Deze heeft tot op zekere hoogte het liefst een zo hoog mogelijk waterpeil. Ten tweede is de bemesting van graslanden enorm toegenomen vergeleken met vroeger.

In bepaalde gebieden steken ook specifieke problemen de kop op. Zo zijn er in de Dorregeesterpolder eind jaren '80 wandelpaden aangelegd dwars over beide arena's die toendertijd in de polder aanwezig waren. Uit onderzoek is gebleken dat bij normaal zonnig weer gemiddeld 27 verstoringen per dag optraden. Hierbij moesten de vogels de arena's tussen de drie en vijftien minuten verlaten afhankelijk van het tempo van de wandelaars. Dit kwam neer op ongeveer 2 uur per dag, wat tot gevolg had dat er minder succesvolle paringen waren. Op deze wandelroute mochten honden aangelijnd meelopen, echter lieten de mensen de honden vaak loslopen wat voor grootse verstoringen zorgde. Deze verstoringen hebben er niet voor gezorgd dat de kemphanen een andere baltsplaats zochten. Om de kampplaatsen meer rust te bezorgen is de Dorregeesterpolder tegenwoordig in het broedseizoen (1 april-15 juni) gesloten voor bezoekers. Men kan er dan alleen in onder begeleiding van een medewerker van de beheerders stichting.

De oplossingen voor de andere problemen hebben iets meer nodig. Om er voor te zorgen dat de lengte van het gras eind april/ begin mei geschikt is voor de Kemphaan zijn er 3 mogelijkheden om dit te bewerkstelligen:

1. Een zo hoog mogelijk waterpeil in april. Het liefst zodanig dat het terrein in de loop van april slechts langzaam droogvalt, en tegen eind april het waterpeil slechts enkele cm onder het maaiveld staat. Het is gewenst om het waterpeil ook in mei en juni hoog te houden. Dit is mogelijk door in de winter en het voorjaar geen water uit te malen (bij onderbemaling) of greppels en afwateringspijpen in die periode dicht te zetten en het brakke water met een pomp in het voorjaar op te brengen, hierdoor komt het gewas langzamer omhoog.
2. Voorbeweiding in het vroege voorjaar, tot, afhankelijk van het weer, circa 20 april met redelijk hoge dichtheden aan vee. Vervolgens doet men niks tot minstens eind juni en houdt het waterpeil zo hoog mogelijk.
3. Permanente beweiding vanaf begin of half april tot circa eind juni, en dit met lage dichtheden aan vee. Het waterpeil hierbij zo hoog mogelijk gehouden.

Deze laatste twee beheersmaatregelen hebben als voordeel dat er extra pollen in het grasland ontstaan. Op enkele soorten na hebben weidevogels een sterke voorkeur om in deze pollen te broeden. De vertrapping zorgt voor ongelijkmatige grond en kale plekken wat

het voedselaanbod voor de Kemphaan verbetert. Bij deze begrazing hebben runderen de voorkeur boven schapen.

De beste manier om deze drie alternatieven te gebruiken is het toepassen van alle drie de methodes verspreid over een aantal percelen.

Zoals eerder gezegd speelt de hoeveelheid bemesting ook een rol, het is echter niet nodig om hiermee te stoppen. Enige bemesting is noodzakelijk, dit is om de verzuring van de grond tegen te gaan. Dit zou namelijk een groot deel van het bodemleven doen verdwijnen terwijl de Kemphaan dit als voedsel gebruikt. Het beste zou zijn om eens in de 2 a 3 jaar te bemesten met 15 tot 20 ton ruige mest per hectare. Dit uiteraard buiten het broedseizoen. Bij gebrek aan ruige mest is het beter om af en toe een geringe hoeveelheid kunstmest te gebruiken, hierbij is af en toe bekalking gewenst omdat kunstmest een lichte verzurende werking op de bodem heeft.

Als de geschikte broedbiotoop ergens is gecreëerd kan met de aanleg van ondiepe greppels of kleine poelen, het liefst met een regelbaar waterpeil, de voedselsituatie voor de hennen verbeterd worden. De poelen trekken ook hanen aan waardoor mogelijk nieuwe baltsplaatsen kunnen ontstaan. Deze plassen zijn niet alleen bevorderlijk voor de Kemphaan, ook andere vogelsoorten profiteren hiervan als voedselgebied en slaapplek. Een iets ingrijpendere methode is om tijdens de voorjaarsstrek bepaalde percelen plas/dras te zetten, dit trekt Kemphanen aan omdat ze hier veel voedsel vinden. Deze methode is alleen lastig toe te passen omdat de te hoge waterstand fataal is voor de landbouw.

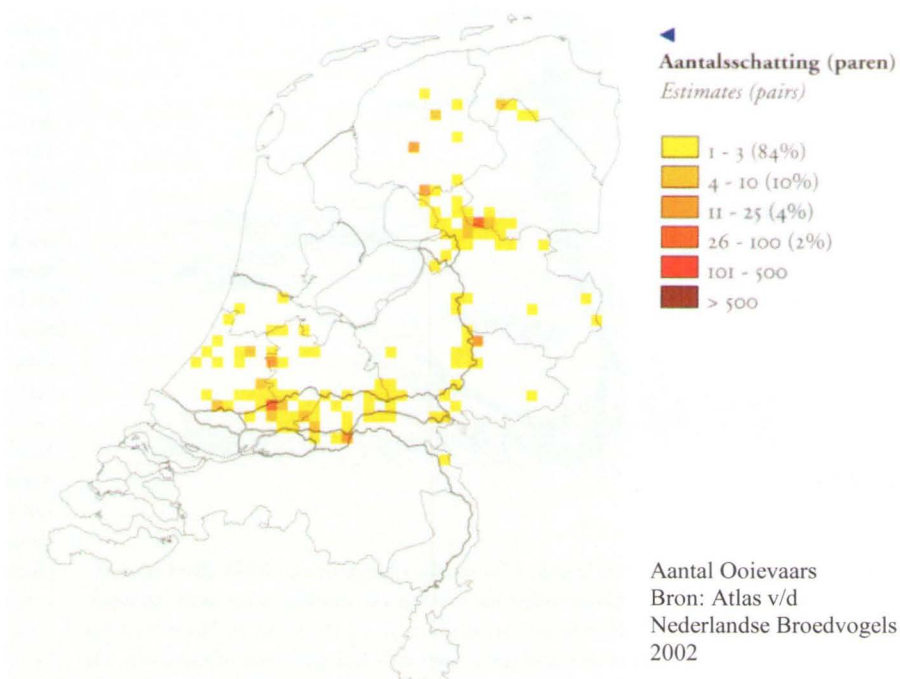
Als er eenmaal Kemphanen broeden is het belangrijk om de nesten te beschermen, dit kan gebeuren met behulp van vrijwilligers en de boeren of andere landeigenaren. (Bron: De Kemphaan is nog te redden)

Het is natuurlijk belangrijk om gebieden waar de Kemphaan broedt te beschermen en behouden. Het komt nog steeds voor dat percelen waar Kemphanen broeden een ander beheer krijgen wat meestal resulteert in een achteruitgang van de Kemphaanpopulatie met als uiterste de verdwijning van de soort in het desbetreffende perceel. Het is meestal niet mogelijk om het beheer voor de Kemphaan en bijvoorbeeld dat voor de Grutto op elkaar af te stemmen, daarom moeten er keuzes worden gemaakt een bijvoorbeeld om een derde deel van een gebied voor de Kemphaan en in het kielzog andere vogels (b.v. Watersnip, Graspieper, Zomertaling, Slobeend, Vissief en Gele Kwikstaart) in te richten. Hierdoor wordt het gebied vele soorten rijker en stijgt de natuurwaarde.

De Ooievaar

Verspreiding

Als je de twee kaarten van de Ooievaar met elkaar vergelijkt is te zien dat de Ooievaar het tegenwoordig goed doet. Rond 1960 broeden er hier slechts enkele 10-tallen paren. Tegenwoordig zijn dit er bijna 400. Het aantal broedparen is in de afgelopen tijd dus meer dan vertienvoudigd. Deze toename is grotendeels te wijden aan de Ooievaardorpen en buitenstations in Nederland (zie bijlage 3). Ook projecten in het buitenland kunnen bijdragen aan de Nederlandse populatie. Zoals "Ooievaars zonder grenzen" in Vlaanderen. Ooievaars uit deze projecten vinden misschien in de toekomst broedgelegenheid in Nederland.

Een voorbeeld van een buitenstation is 't Zand te Gorssel, hieronder is een tabel te zien met de resultaten van de afgelopen jaren.

Jaar	Aantal Jongen	Jaar	Aantal Jongen
1982	2	1993	22
1983	0	1994	23
1984	1	1995	27
1985	5	1996	43
1986	5	1997	26
1987	4	1998	39
1988	9	1999	57
1989	7	2000	26
1990	9	2001	46
1991	13	2002	52
1992	9		

De eerste jaren groeide de populatie langzaam maar naarmate er meer jonge, inmiddels geslachtsrijpe vogels terugkeerden naar hun geboorteplaats werden er steeds meer nesten bezet en begon de populatie flink te groeien. Tussen 1982 en 1992 lag het totaal aantal uitgevlogen jongen tussen de 2 en 9 (uitzondering was 1991 met totaal 13 jongen).

Vanaf 1993 schoot dit aantal omhoog naar 22 en is verder alleen maar toegenomen. (Bron: <http://home.planet.nl/~kuip2196/eibers.html>). Het aantal vrijvliegende paren is niet bekend maar er wordt gezegd dat het hier niet zo goed mee gaat.

Bedreigingen en Maatregelen

Ooievaars hebben weinig natuurlijke vijanden, een zee of steenarend grijpt er soms een tijdens de trek, en zieke of oude Ooievaars vallen ten prooi aan de vos of jakhals. De echte gevaren worden door de mens geschapen hieronder staan de belangrijkste vermeld.

Broedgebied

- De ooievaar verzamelt zijn voedsel hoofdzakelijk in vochtige graslanden. Het pompen van grondwater en het droogleggen van gebieden voor wegen- en woningbouw heeft de algemene grondwaterstand sterk doen dalen. Daardoor zijn de vochtige graslanden fel in oppervlakte en waarde verminderd.
- De variatie aan insecten en andere potentiële prooidieren is sterk verminderd in het voedselgebied.
- 'Pestsoorten' (muizen, insecten) worden massaal bestreden met pesticiden, waardoor insecten- en muizenplagen in onze landbouwgebieden haast niet meer voorkomen.

Doortrekgebied

- Elektriciteitsleidingen blijven het grootste probleem voor vooral jonge ooievaars op trek.
- Buiten Nederland staan de foerageergebieden enorm onder druk door de intensivering van de landbouw en omzetting van grasland naar akker (maïs). Er is een groot gebrek aan goede rustgebieden langs de trekroute.
- Vervolging langs de trekroute blijft nog steeds voorkomen.
- Vuilnisstortplaatsen zijn voor veel broedende en trekkende ooievaars een belangrijk voedselgebied maar zijn geen interessante vervanging van natuurlijke biotopen.

Overwinteringgebied

- De populatieschommelingen in de overwinterende populatie worden in grote mate bepaald door de jaarlijkse verschillen in regenval. Droogte heeft zowel directe sterfte als verstoringen in het trekpatroon en de conditie van de ooievaars als gevolg. De vogels verzwakken en moeten zich verder verplaatsen waardoor hun overleving en broedsucces in het gedrang komen.
- Sterfte door overmatig gebruik van pesticiden en vervolging door lokale volksstammen is eerder een beperkt probleem.

Hiervoor zijn de volgende mogelijke oplossingen bedacht sommige hiervan zijn al in gebruik bijvoorbeeld de beveiliging van elektriciteitsleidingen.

Broedgebied

- Voor de bescherming van de ooievaar als soort is het belangrijk dat de verscheidenheid aan populaties bewaard blijft. Variatie in gedrag is voor de ooievaar immers de enige zekerheid dat de soort kan reageren op rampsituaties, zoals droogte.
- De natuurbescherming in Nederland moet ernaar streven om een leefbare natuurlijke populatie ooievaars op te bouwen die het 'normale' trekgedrag vertoont.
- De bescherming van valleigebieden met de typische graslanden en hooilanden, deze moeten bewaard of hersteld worden.
- Het stimuleren van agrariërs om 'Ooievaar-vriendelijke' stukken land te behouden en extra nestgelegenheid te creëren bijvoorbeeld dmv nestpalen.
- De bestrijding van 'pestsoorten' moet met middelen gebeuren die de vogels niet in gevaar brengen.

Doortrekgebied

- Elektriciteitsleidingen langs de trekroute en in de broedgebieden moeten zoveel mogelijk ondergronds gebracht worden of goed zichtbaar gemaakt worden. Elektriciteitsmasten moeten als vogelvriendelijke rustplaats geconstrueerd worden (zie bijlage 3).
- Valleigebieden en moerasgebieden moeten groot en rustig genoeg zijn om groepen ooievaars een goede overnachtingplaats en foerageergebied te garanderen.
- De rustgebieden moeten een netwerk vormen met minstens op elke 200 km een interessant gebied voor de ooievaars.
- De vervolging van ooievaars moet gestopt worden bijvoorbeeld door voorlichting in de gebieden waar dit het meest gebeurt.

Overwinteringgebied

- Ooievaars hebben in hun overwinteringgebied slaap - en rustgebieden nodig. Hiervoor moeten ten minste enkele kleine (of nog liever grote) waterrijke gebieden nodig, vooral in het zuiden van Mauritanië.
- De vervolging van de ooievaar in Mali moet verhinderd worden.
- De bestrijding van 'pestsoorten' moet met middelen gebeuren die de vogels niet in gevaar brengen.

Betrouwbaarheid gegevens

In dit gedeelte behandel ik de betrouwbaarheid van de gegevens die bij dit onderzoek zijn gebruikt. Hiertoe behoren de gegevens uit het archief van Sjoerd Braaksma, de informatie uit artikelen en rapporten. En verder de informatie uit boeken.

Ten eerste de gegevens uit het archief. De waarnemingen zelf zijn betrouwbaar. Ze zijn gedaan door ervaren vogelaars en de Kempmaan en Ooievaar zijn niet moeilijk te herkennen. Dit levert dus geen problemen op. Het aantal waarnemers is echter wel een probleem. Vroeger waren er veel minder waarnemers dan nu. Dit houdt in dat gebieden tegenwoordig veel nauwkeuriger kunnen worden geïnventariseerd. Een voorbeeld is het Zwarte meer ten noorden van Kampen, in de periode 1940-1960 werd dit gebied geïnventariseerd door twee vaste waarnemers (A. Timmerman en J.A.F. Koridon). Hierbij kwam soms een enkele langtrekkende vogelaar maar dit aantal kan worden verwaarloosd. Tegenwoordig zijn hier voor SOVON alleen al vier vaste waarnemers. Het aantal voor andere organisaties is mij niet bekend maar er mag worden aangenomen dat er tegenwoordig in totaal minstens drie keer zoveel waarnemers zijn. Dit zorgt voor enige onnauwkeurigheid in de gegevens, de werkelijke aantallen uit de periode 1940-1960 kunnen dus hoger liggen dan vermeld. Om dus een goede indruk te krijgen moeten de aantallen voor de twee subkaarten eigenlijk worden samengevoegd om het meest reële beeld te krijgen.

De gegevens uit de rapporten kunnen als betrouwbaar worden beschouwd. Deze rapporten zijn geschreven door specialisten en deskundigen en hebben dus verder geen toelichting nodig.

Ook de artikelen zijn betrouwbaar. Deze komen uit vakbladen en zijn geschreven door ervaren vogelaars. Dus ook de informatie uit deze artikelen heeft geen verdere toelichting nodig.

Ditzelfde geldt voor de boeken de informatie hieruit is betrouwbaar genoeg.

Conclusie

Zoals te zien is op de beide kaarten van 1940-1960 en die van nu hebben de Kempphaan en Ooievaar een eigenlijk tegenovergestelde trend doorstaan. De Kempphaan is steeds zeldzamer geworden, terwijl de Ooievaar het juist steeds beter doet. Bij de Kempphaan komt dit voornamelijk omdat hij een nogal veeleisende vogel is en deze eisen gaan niet goed samen met de eisen van bijvoorbeeld de Grutto. Deze is minder veeleisend en komt in voedselrijkere situaties voor. Hierdoor wordt er sneller gekozen om gebieden voor de Grutto en andere vogels te bevorderen. Er zijn wel gebieden waar speciaal aanpassingen worden gedaan voor de Kempphaan, bijvoorbeeld het Wormer- en Jisperveld. Hier wordt het gebied op een voor de Kempphaan positieve manier beheerd. Dit gebeurt doormiddel van verhoging van het waterpeil in het voorjaar zodat er meer voedsel voor de Kempphaan aanwezig is en het gras minder snel groeit.

De Ooievaar doet het juist prima, dankzij het Ooievaarsdorp "Het Liesveld" en de bijbehorende buitenstations gaat het de goede kant uit met de Ooievaar in Nederland. Ook projecten uit het buitenland helpen hierbij. Bijvoorbeeld "Ooievaars zonder grenzen" uit Vlaanderen. Dit project streeft voor een betere veiligheid tijdens de trek en in het overwinteringsgebied. Dit omdat er daar nog gejaagd wordt op deze vogel, en onderweg Ooievaars worden geëlectrocuteerd bij hoog- en middelspanningsmasten. Ook kunnen Ooievaars die opgroeien in het buitenland in de toekomst misschien een broedplek vinden binnen Nederland of omgekeerd.

Bronvermelding

Boeken:

Fred Hustings en Jan-Willem Vergeer, 2002, Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000.

R.M. Teixeira, 1979, Atlas van de Nederlandse Broedvogels.

Rob Hume, 2003, Vogels van Europa, Houten.

Tom van der Have, Paula Huigen en Rob Vogel, 2003, Topografische Inventarisatieatlas voor flora en fauna van Nederland, Zeist.

Rapporten/Tijdschriften:

Rhijn, J.G. van, januari 1975, Over de spreekwoordelijke 'vechtlust' van Kemphaantjes, Levende Natuur 78 nr. 1: p. 16-22

Jan van der Geld en Reindert Leguijt, juli 1996, De Kempphaan terug in de Nederlandse graslanden, Levende Natuur 97 nr. 4: p. 134-138

G.A. Baumeister, 1981, De Kempphaan in de Dorregeesterpolder, De Grutter 5 nr. 4: p. 67-73

S. Braaksma, 1954, De Kempphaan als broedvogel in Nederland, Rapport Staatsbosbeheer

Onbekend, juli 1994, De Kempphaan is nog te redden, De Rietvink 6 nr. 2: p. 9-19

D.A. Jonkers, december 1977, De stand van de Ooievaar in 1977, Het Vogeljaar 25 nr. 6: p. 298-304

Internet Sites:

<http://ooievaars.vlaanderen.be>

<http://home.planet.nl/~kuip2196/eibers.html>

http://www.ivnvechtplassen.org/ivn_vogels_veen_weide/Kempphaan_Philomachus-pugnax.html

Bijlagen

Bijlage 1: Kaarten Kempphaan en Ooievaar

- Kaart Kempphaan 1946-1952 en 1953-1960
- Kaart Ooievaar 1946-1952 en 1953-1960
- Kaart Kempphaan en Ooievaar 1940-1960 (totaal)

Bijlage 2: Tabellen/ Lijsten

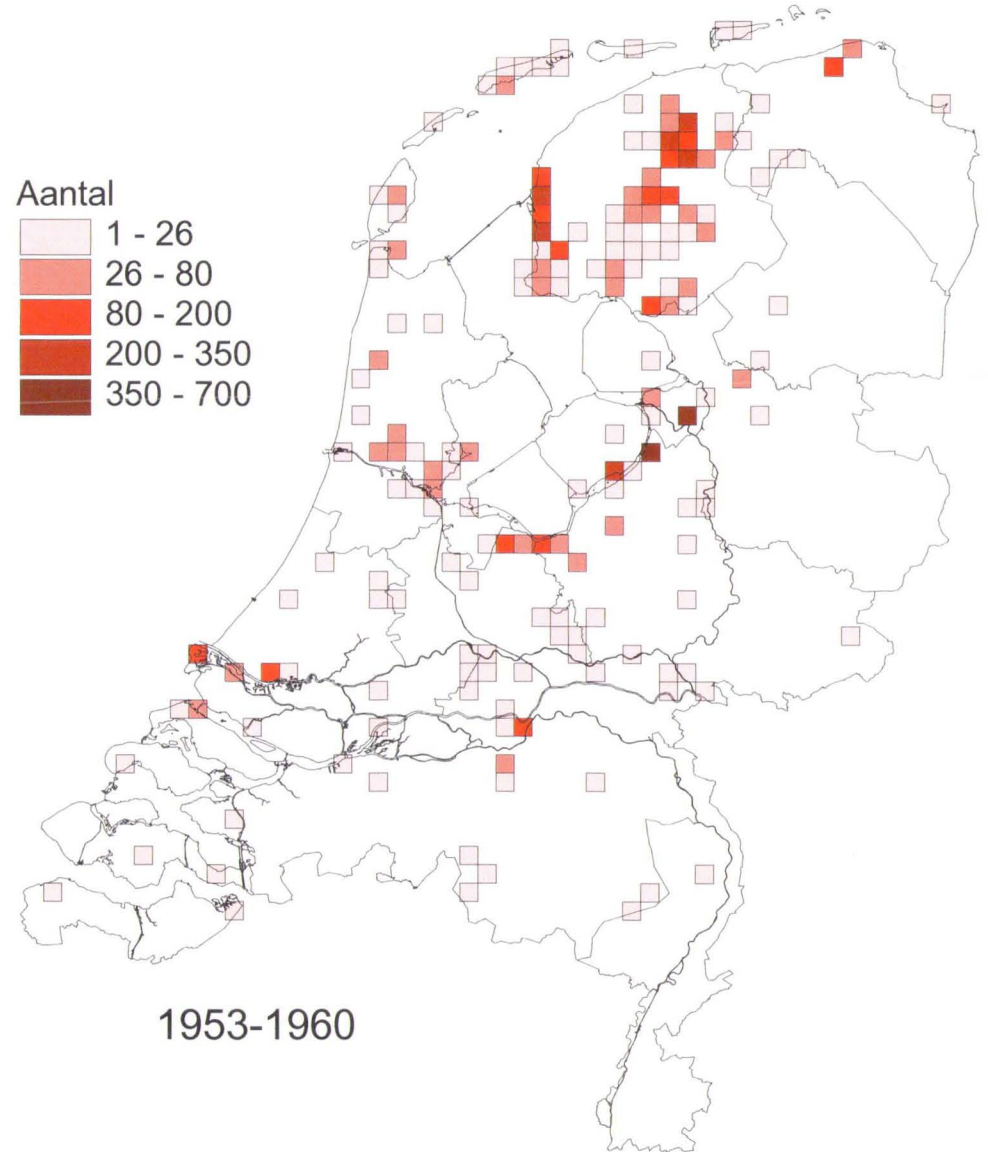
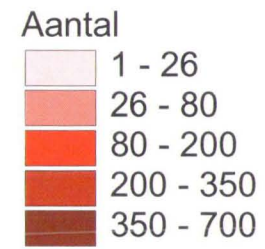
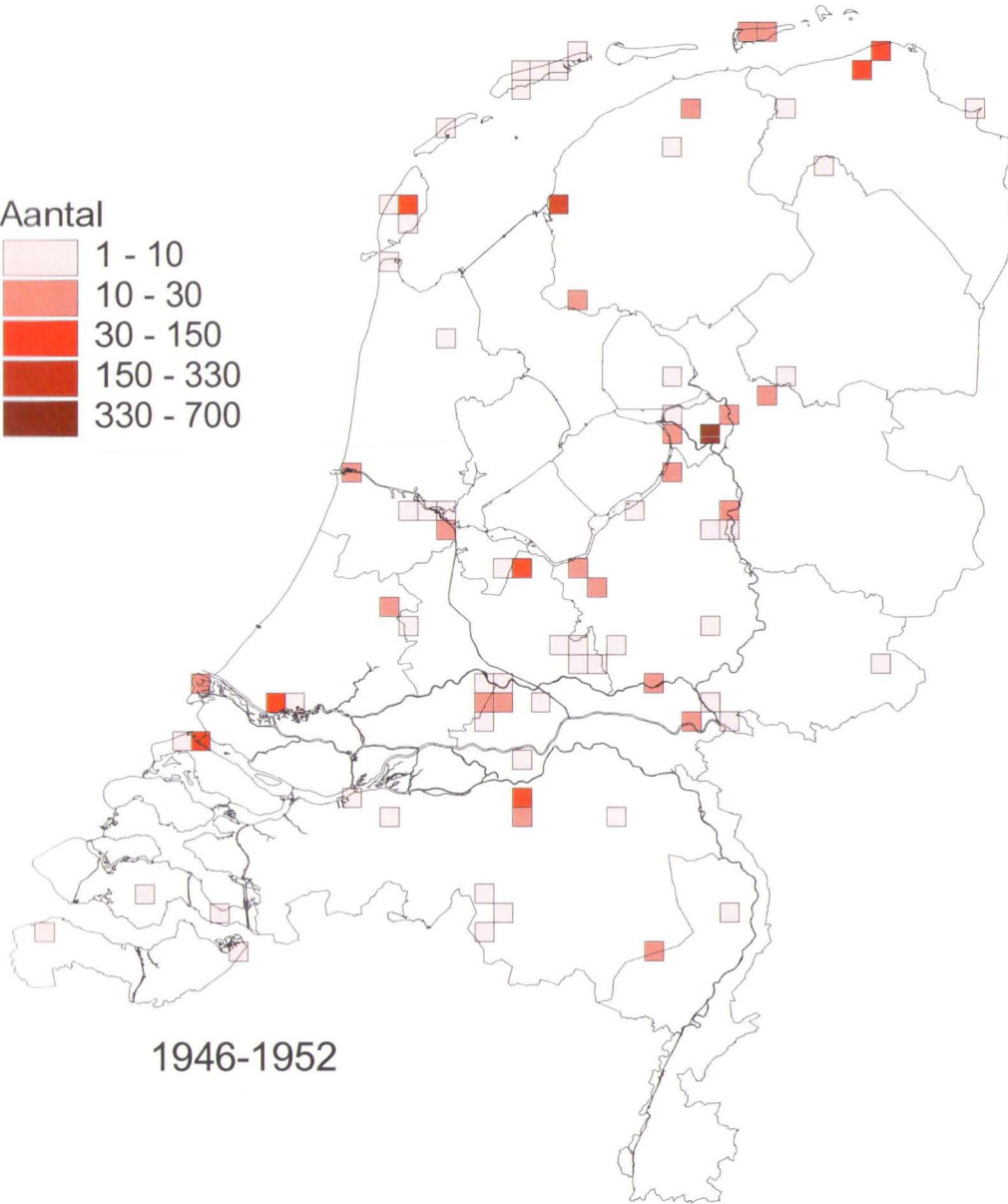
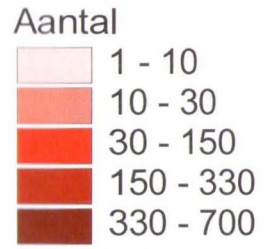
- Tabel Broedcodes
- Lijst ontbrekende vogels uit bestand paradox

Bijlage 3: Foto's

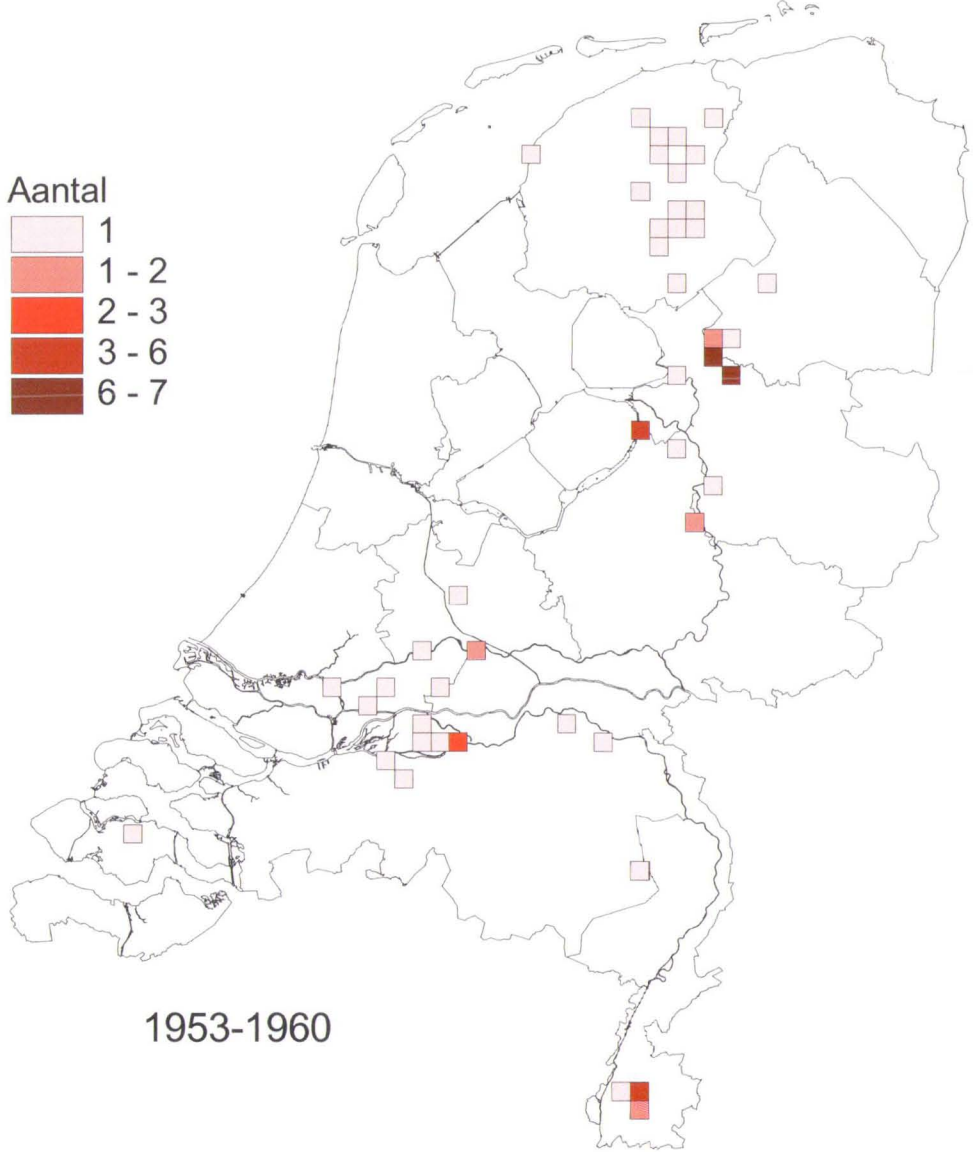
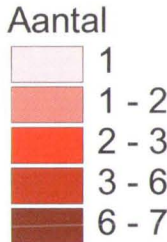
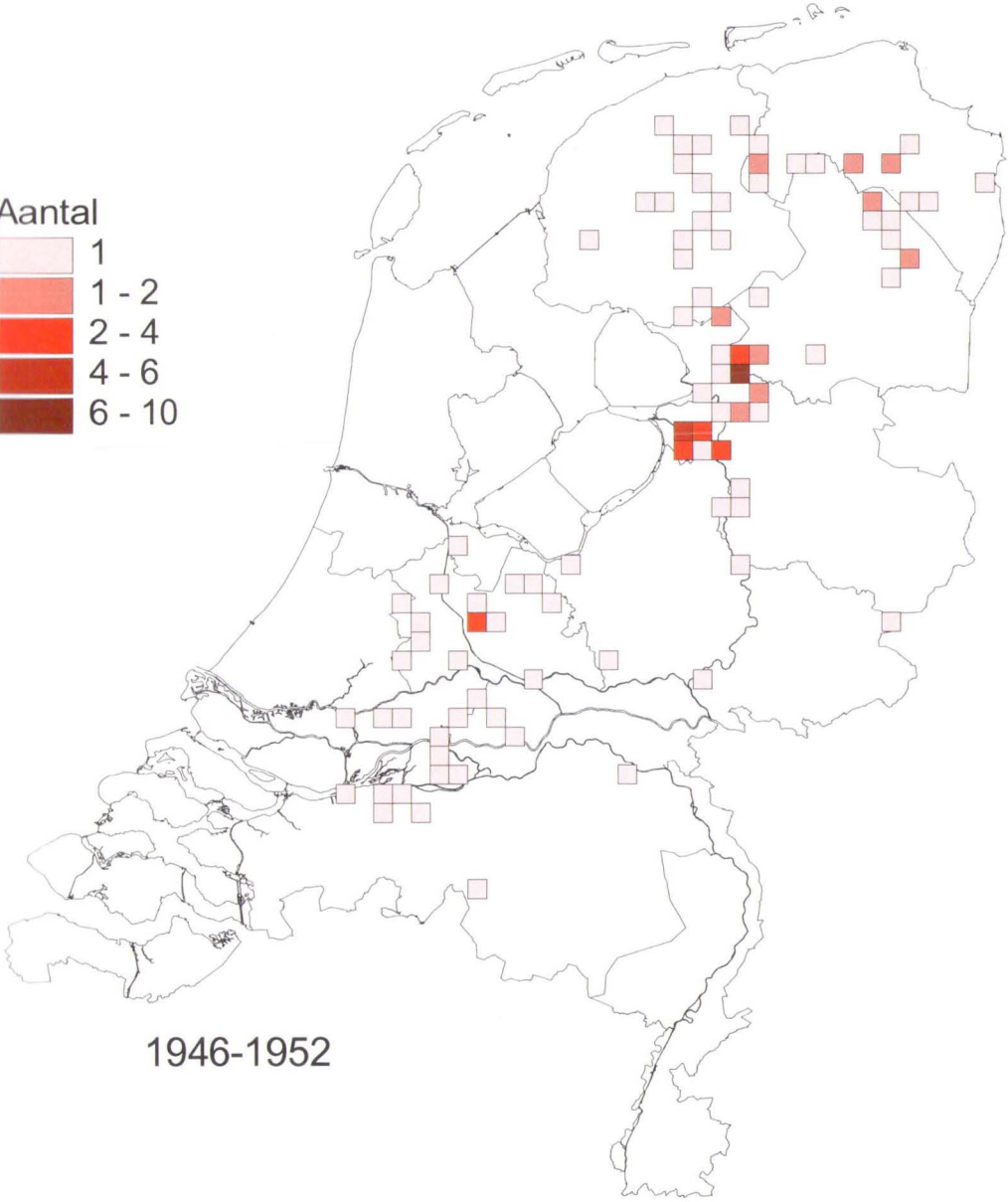
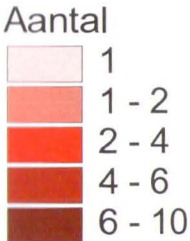
- Foto's Ooievaar
-

Bijlage 1 Kaarten Kemphaan en Ooievaar

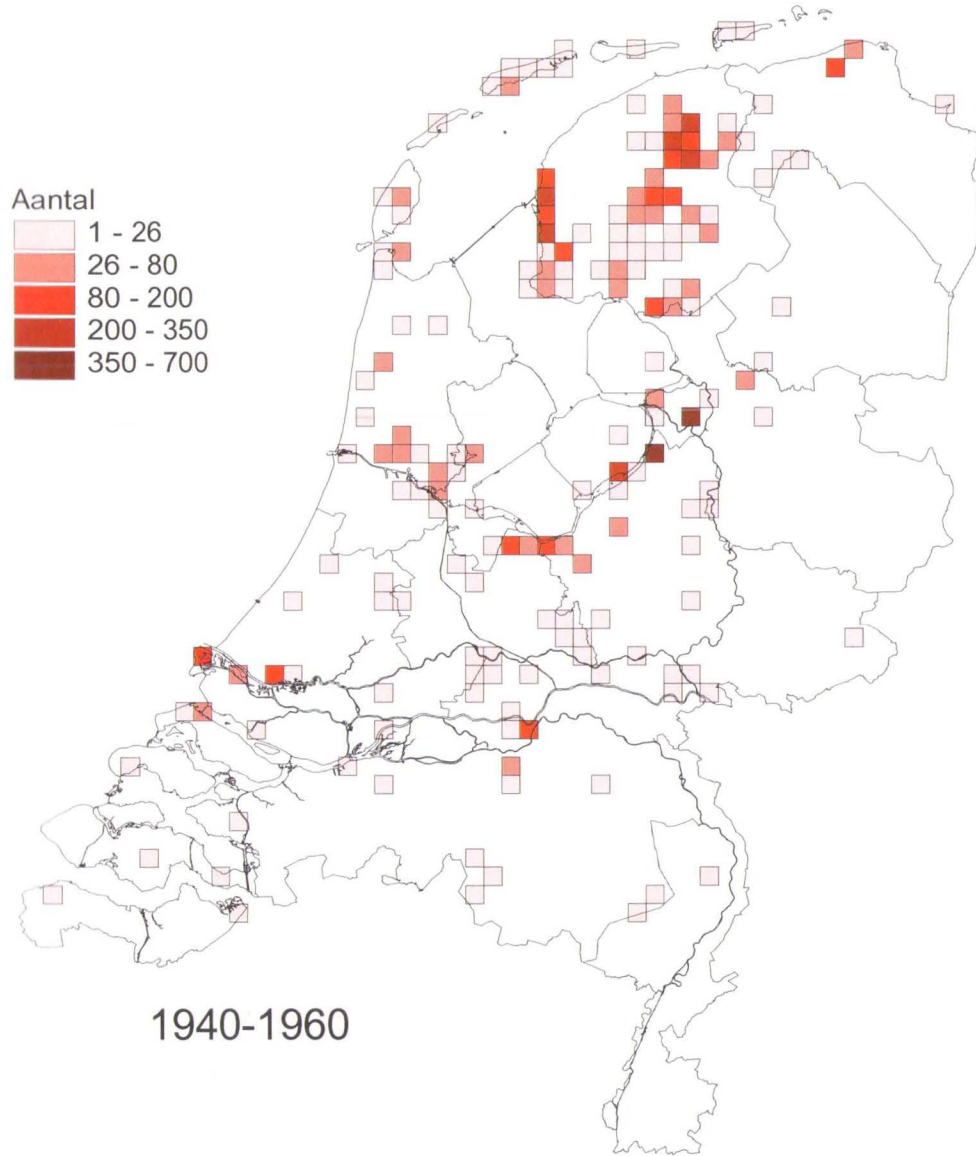
Kemphaan

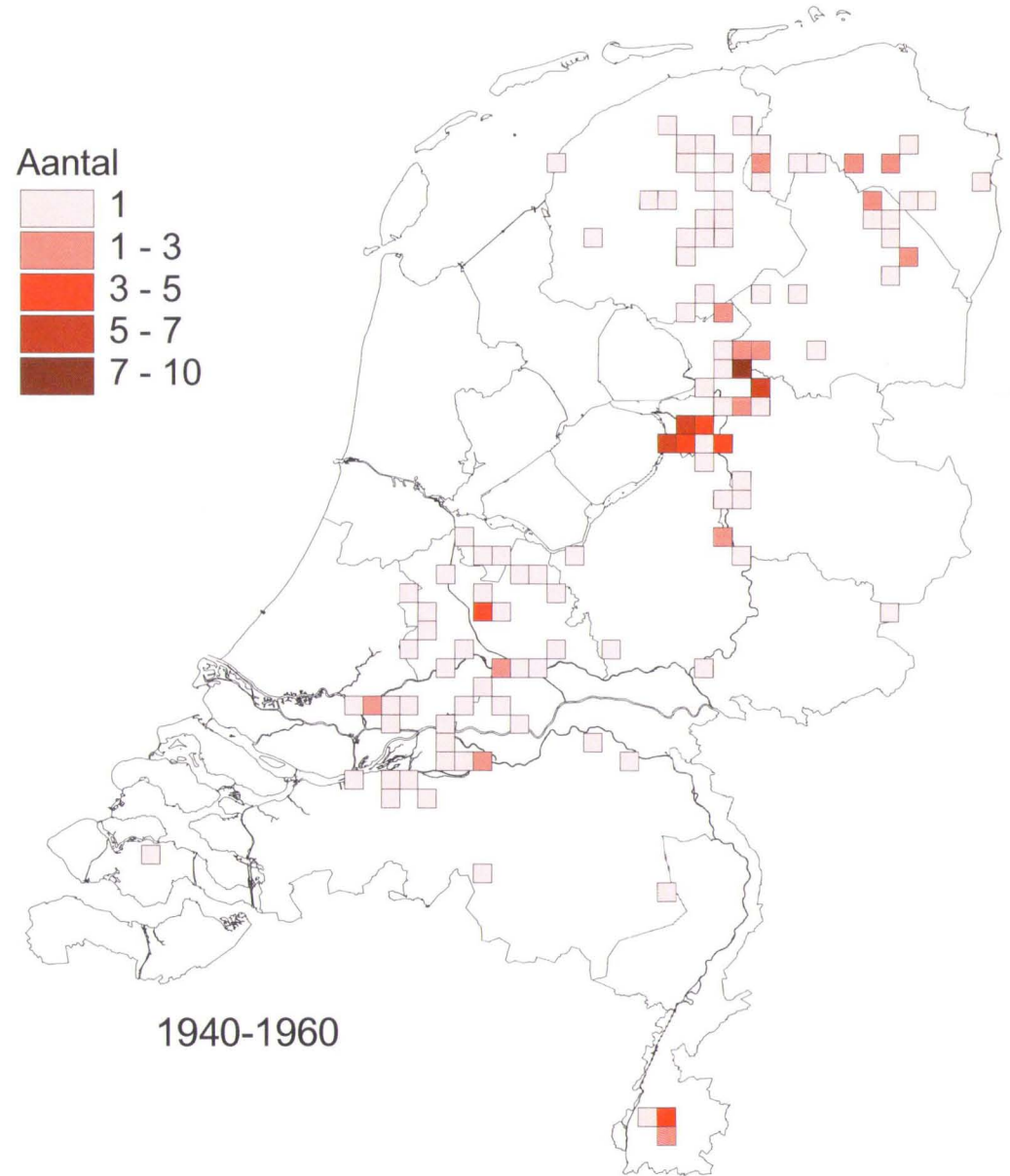
Ooievaar

Kemphaan

Ooievaar

Bijlage 2 Tabellen/Lijsten

Code Omschrijving

0	Waargenomen buiten broedbiotoop
1	Waargenomen in broedseizoen
2	Territoriumgedrag (1-malig)
3	Paartje
4	Territoriumgedrag (2 keer of meer)
5	Balts
6	Waarschijnlijke nestplaats
7	Alarmeren, angstkreten
8	Broedvlekken
9	Nestmateriaal, nestbouw
10	Afleidingsgedrag
11	Pas gebruikt nest, verse eischalen
12	Donsjongen/pas uitgevlogen jongen
13	Bezet nest (inhoud onbekend)
14	Transport voedsel voor of faeces van jongen
15	Nest met eieren
16	Nest met jongen
99	Geen broedvogel

Uitgebreide beschrijving

Waargenomen in het broedseizoen buiten het broedbiotoop
Waargenomen in het broedseizoen in het broedbiotoop
Eénmalige waarneming van zingende of baltsende vogel in het broedseizoen
Waarneming van een paar in geschikt broedbiotoop in het broedseizoen
Territoriumgedrag (zang, gevechten) op tenminste 2 dagen, die meer dan een week uit elkaar liggen, op dezelfde plaats vastgesteld
Baltsend paar (ook paring) in het territorium
Bezoek van vogel aan een waarschijnlijke nestplaats
Angstkreten of ander gedrag (alarmeren) dat wijst op de aanwezigheid van een nest of jongen
Vogel met broedvlekken
Transport van nestmateriaal, nestbouw of uithakken van nestholte
Afleidingsgedrag
Pas gebruikt nest of verse eischalen gevonden
Pas uitgevlogen jongen van nestblijvers of donsjongen van nestvliders
Bezoek door ouders aan een nest, waarvan de inhoud niet vastgesteld kan worden of waarneming van broedende vogel
Transport van ontlastingspakketje of voedsel voor de jongen
Nest met eieren
Nest met jongen gezien, of de jongen in het nest gehoord
Geen broedvogel; doortrekkers

Lijst ontbrekende Soorten

- Grutto
- Slobeend
- Steenuil
- Tapuit
- Tureluur
- Waterral
- Watersnip
- Wielewaal
- Wulp
- Zomertaling

Deze soorten zijn overgeslagen wegens mindere zeldzaamheid of slechts 1a2 kaarten of winterwaarnemingen of andere redenen

- Buizerd
- Gele Kwikstaart
- Graspieper
- Groenpootruiter
- Holenduif
- Huiswaluw
- Kievit
- Kauw
- Knobbelzwaan
- Koekoek
- Kokmeeuw
- Kraanvogel
- Kramsvogel
- Krekelzanger
- Merel
- Middelste Bonte specht
- Middelste Jager
- Pestvogel
- Ransuil
- Ringmus
- Rotgans
- Toppereend
- Zwarte Kraai

Bijlage 3 Foto's

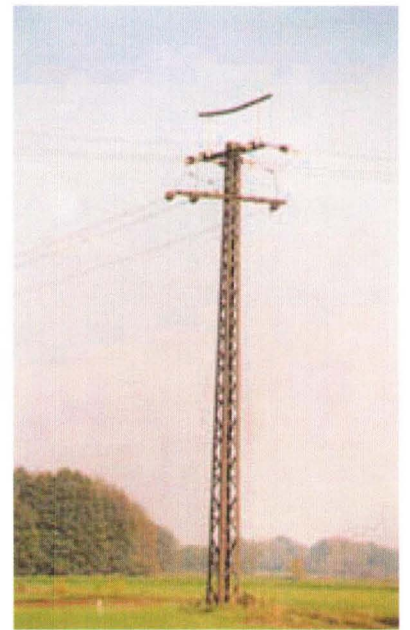
Hieronder enkele foto's van doodsoorzaken van de Ooievaar, de methodes om dit te voorkomen en een voorbeeld van een Ooievaars station.

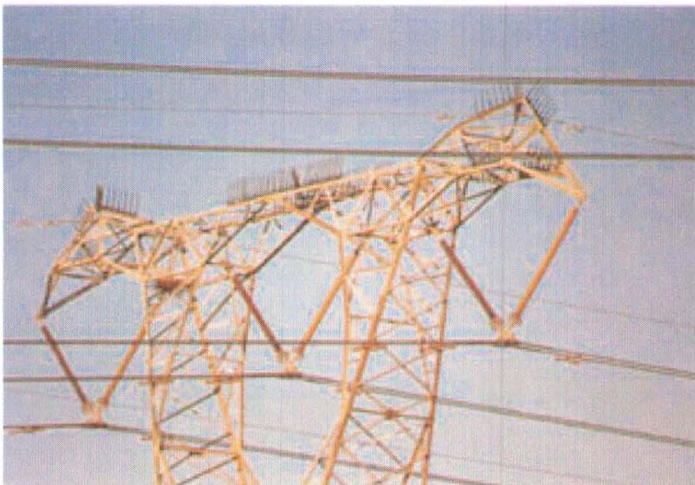
Een geëlectrocuteerde ooievaar -
Planckendael

ooievaar gestikt in net - Israël, Bet
She'an vallei

Voorbeeld van bescherming van
middelspanningsleidingen in
Duitsland

Voorbeeld van bescherming van hoogspanningsleidingen in
Zuid Afrika

Een overzicht van het buitenstation te Gorssel